

Shahzoda Umarova Iqboljon qizi

Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Email: missshahzodaumarova@gmail.com

**KOMBINATOR LINGVISTIKANING NAZARIY-METODOLOGIK
ASOSLARINI SHAKLLANTIRISHDA RUS TILSHUNOSLIGINING HISSASI**

Annotatsiya: Mazkur maqolada kombinator lingvistikasi, soʻzlarning oʻzaro bogʻlanishi va sintagmatik-semantik munosabatlarning tahlili keltirilgan. Tadqiqotda soʻzlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻlanishlarning grammatik va semantik jihatlari muhokama qilinadi. Ushbu maqola kombinator lingvistikasi metodlarini tilshunoslikda, ayniqsa leksik va sintaktik semantika nuqtai nazaridan qoʻllash imkoniyatlarini koʻrsatadi va tilni oʻrganishdagi yangi yondashuvlarni ishlab chiqadi.

Kalit soʻzlar: kombinator lingvistika, soʻz birikuvchanligi, valentlik nazariyasi, sintagmatik munosabatlar, semantik tahlil, tilshunoslik

Умарова Шахзода Икболжон кизи

Докторант Ферганского государственного университета

missshahzodaumarova@gmail.com

**ВКЛАД РУССКОЙ ЛИНГВИСТИКИ В ФОРМИРОВАНИЕ
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ КОМБИНАТОРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ**

Аннотация: В данной статье рассматривается комбинированная лингвистика, анализ взаимосвязей слов и синтагматических-семантических отношений. В статье обсуждаются как грамматические, так и семантические аспекты взаимосвязей между словами. Работа демонстрирует возможность применения методов комбинированной лингвистики в лексико-семантическом и синтаксическом анализе, а также разрабатывает новые подходы к изучению языка.

Ключевые слова: комбинированная лингвистика, словосочетание, валентность, синтагматические отношения, семантический анализ, лингвистика

Shahzoda Umarova Iqboljon qizi

PhD student of Fergana State University

missshahzodaumarova@gmail.com

**THE CONTRIBUTION OF RUSSIAN LINGUISTICS TO THE FORMATION OF THE
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF
COMBINATORIAL LINGUISTICS**

Abstract: *This article presents the study of combinatorial linguistics, focusing on word interrelations and syntagmatic-semantic relationships. It discusses both grammatical and semantic aspects of word interconnections. The research demonstrates the potential application of combinatorial linguistics methods in lexicosemantic and syntactic analysis, and proposes new approaches to studying language.*

Keywords: *combinatorial linguistics, collocability, valency theory, syntagmatic relations, semantic analysis, linguistics.*

Kirish

Kombinator lingvistika — bu tilshunoslikning yangi va dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, til birliklarining birikishi va ularning o‘zaro aloqalarini o‘rganadi. Ushbu yo‘nalish, nafaqat sintaksis va morfologiya, balki leksika, semantika va pragmatika kabi boshqa lingvistik qatlamlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni ham o‘z ichiga oladi. Rus tilshunosligida kombinator lingvistikaning rivojlanishi, asosan, XVII asrdan boshlab, sintagmatik nazariya, valentlik nazariyasi va so‘z birikuvchanligi nazariyasining shakllanishi bilan bog‘liqdir. Bu nazariyalar, til birliklari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lanishlarni tushunish uchun yangi metodologik yondashuvlarni taklif etadi va tilning strukturasi, uning amaliy foydalanish nuqtai nazaridan yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kombinator lingvistikaning nazariy-metodologik asoslari, rus tilshunosligidagi ilg'or tadqiqotlar va ularning tarixiy rivojlanish jarayonlari asosida shakllangan. Aynan rus olimlari tomonidan ishlab chiqilgan sintaksis, semantika, va valentlik kabi kontseptsiyalar, kombinatorik tadqiqotlar uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilgan. Xususan, L.V. Sherba, I.I. Meschaninov, S.O. Kartevskiy kabi ilmiy kadrlar, so'z birikuvchanligini o'rganishga katta hissa qo'shgan va bu jarayon nafaqat rus tilshunosligida, balki butun tilshunoslik ilmida keng e'tirof etilgan.

Kombinator lingvistika so'zlarning va ularning kombinatsiyalarining semantik va sintaktik qonuniyatlarini o'rganadi. Tilning asosiy funksiyalari — kommunikativ va kognitiv vazifalari uchun zarur bo'lgan so'z birikmalari va ularning til tizimida qanday tashkil topishi, ushbu soha tadqiqotlarining markazida turadi.

Bu maqola, rus tilshunosligida kombinator lingvistikaning nazariy-metodologik asoslarini, uning tarixiy rivojlanishini va til birikmalarining o'zaro bog'lanishini qanday tushunishni o'rganishga qaratilgan. Shuningdek, so'z birikuvchanligi va sintagmatik munosabatlar, masalan, valentlik nazariyasi va sintagma tushunchalari haqida so'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va metodologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Ushbu yondashuvlar, tilni chuqurroq tahlil qilish va so'zlar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlashda yangi ilmiy istiqbollarni ochib beradi.

Adabiyotlar tahlili

Kombinator lingvistika sohasidagi tadqiqotlar bir necha yirik ilmiy ta'sirlar va tarixiy rivojlanish jarayonlari bilan bog'liq. Shuningdek, rus tilshunosligida bu yo'nalishning shakllanishi va rivojlanishiga bir qator ilmiy tadqiqotlar asos bo'lgan.

1. L.V. Sherba va uning tilshunoslikka qo'shgan hissasi
L.V. Sherba, rus tilshunosligining mashhur vakillaridan biri bo'lib, tilning sintaktik va morfologik tuzilmalarini o'rganishdagi ilg'or yondashuvlari bilan tanilgan. Sherba o'zining "Русский язык и его современные формы" (1940) asarida, sintaktik birikmalar va ularning leksik-semantik moslashuvlari haqida o'z nazariyasini ishlab chiqdi. U, shuningdek, so'z birikuvchanligining sintagma asosida tashkil topishini va uning grammatik tizimdagi o'рни haqida keng fikrlar yuritdi. Uning fikriga ko'ra, so'z

birikuvchanligi nafaqat til tizimining strukturasini, balki nutq va kommunikativ jarayonlarni ham shakllantiradi [4].

2. I.I.Meshaninovning leksik-semantik yondashuvi.

I.I. Meshaninov, leksika va sintaksisning o'zaro bog'liqligini o'rganishda muhim o'rin tutadi. Uning "Валентность глагола и синтаксические отношения" (1965) asarida so'zlarning o'zaro aloqalarini tahlil qilish uchun yangi metodologiyalar taklif etilgan. Meshaninov tilning sintaktik va semantik strukturasini o'rtasidagi aloqani kombinatorik yondashuvlar orqali o'rganishni maqsad qilgan. Uning asarlarida so'zlar o'rtasidagi valentlik (yani, so'zning boshqa til birliklari bilan bog'lanish qobiliyati) va sintaktik tuzilmalar o'rtasidagi aloqalar alohida e'tibor qaratiladi [2].

3. S.O.Kartevskiy va sintagma tushunchasi

Kartsevskiyning asarlari, kombinator lingvistikaning sintagma va valentlik nazariyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. "Синтагма и её роль в современном языке" (1970) asarida, u sintagma tushunchasini yangi nuqtai nazardan tahlil qilgan. Kartevskiy sintagma va boshqa lingvistik birliklar o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlarni o'rganishda sintaktik va semantik jihatlarni birlashtirgan. U tilning morfologik va sintaktik tuzilmalarining kombinatorik tabiatini ta'kidlagan va bu bilan tilshunoslikda kombinatorik yondashuvning ahamiyatini kuchaytirgan [5].

4. Kombinator lingvistikadagi zamonaviy tadqiqotlar.

So'nggi yillarda, kombinator lingvistika sohasida yangicha yondashuvlar va metodologiyalar rivojlanmoqda. Ayniqsa, tilni avtomatik qayta ishlash va til modellari yaratish sohalarida kombinatorik yondashuvlar o'zining amaliy ahamiyatini ko'rsatmoqda. Xususan, Aleksandr Melchukning "Semantic Syntax" (1996) asarida, tilning semantik va sintaktik tuzilmalarining bir-biriga qanday moslashganligi haqida batafsil tahlil qilinadi. Melchukning semantik sintaktik nazariyasi, sintagma va valentlik tushunchalarini yangi metodologik yondashuvlar bilan bog'lab, kombinator lingvistikaga yangi istiqbollarni ochgan. Melchukning ta'kidlashicha, har bir so'zning semantik valentligi va uning sintaktik pozitsiyasi tilning umumiy strukturasini uchun muhim ahamiyatga ega [1].

Bundan tashqari, kompyuter lingvistikasining rivojlanishi bilan, kombinator lingvistikaning tilni avtomatik qayta ishlashda qo'llanilishi yanada kengaygan. Asosiy yondashuvlar orasida leksik va sintaktik birikmalarni tanib olish, valensiya tuzilmalarini tahlil qilish va so'zlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash kabilar alohida o'rin tutadi. Bu metodologiyalar tilni samarali analiz qilish va uning strukturaviy xususiyatlarini aniqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Kombinator lingvistika, nafaqat rus tilshunosligida, balki butun tilshunoslik ilmda muhim o'rin tutadi. Uning rivojlanishi, tilning sintaktik va semantik tuzilmalarini o'rganishga, shuningdek, til modellarini yaratishda yangi metodologiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Kombinatorik yondashuvlar, so'z birikuvchanligi va sintagmatik tuzilmalarni tahlil qilishda muhim vosita bo'lib, tilshunoslarning nazariyasi va amaliyotida yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ishda kombinator lingvistika sohasidagi nazariy yondashuvlar va metodlar tahlil qilindi. O'rganilgan metodologik yondashuvlar til birliklari o'rtasidagi sintaktik va semantik bog'lanishlarni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda sintagma nazariyasi, valentlik nazariyasi, so'z birikuvchanligi va boshqa lingvistik tushunchalar asosida til va nutqni tahlil qilishning zamonaviy metodlari yoritilgan. Tadqiqot usullari sifatida lingvistik tahlil, tipologik o'rganish va tarixiy tahlil metodlari qo'llanildi.

Tahlillar va Natijalar

Kombinator lingvistika sohasidagi ilmiy qarashlar rus tilshunosligida besh asosiy bosqichda rivojlangan. Har bir bosqichda til birliklariga turlicha yondashuvlar ishlab chiqildi, bu yondashuvlar so'zlarning o'zaro bog'lanishiga, sintagmatik va semantik o'zaro munosabatlarga doir yangi nazariyalarni yuzaga keltirdi. Kombinator lingvistika o'zining asosiy maqsadi sifatida so'zlarning birikishini va ularning strukturalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, bu ilmiy soha tilni o'rganishda yangi yondashuvlarni keltirib chiqardi. So'zlar orasidagi o'zaro bog'lanishlar, ularning sintagmatik va semantik munosabatlari, va ularning leksik-grammatik xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilish kombinator lingvistika orqali amalga oshiriladi.

Kombinator lingvistika, birinchi navbatda, soʻz birikuvchanligi va valentlik nazariyasining tilshunoslikdagi oʻrnini ochib berishga yordam beradi. Soʻz birikuvchanligi soʻzi tizimning grammatik va semantik chegaralari ichida qanday shakllanishi, va qaysi elementlar bir-birini toʻldirishi mumkinligini tahlil qiladi. Masalan, baʼzi soʻzlar oʻzaro bogʻlanishga qodir, boshqalari esa tilning ijtimoiy va madaniy kontekstida faqat aniq sharoitda oʻzaro ishlatiladi.

Valentlik nazariyasi esa soʻzning sintaktik munosabatlaridagi imkoniyatlarni oʻrganadi. Bu nazariya soʻzning qanday grammatik rolini bajarishini va uni boshqa soʻzlar bilan qanday bogʻlashini aniqlashga qaratilgan. Valentlik nazariyasida soʻzlar oʻzaro bogʻlanishida faqat sintaktik (grammatik) jihatlarida emas, balki semantik (mazmun) jihatdan ham ahamiyatli oʻrin tutadi.

Shuningdek, til va nutq oʻrtasidagi bogʻlanishlarni tahlil qilishda leksik va sintaktik semantikaning ahamiyati katta. Leksik semantika soʻzlarning maʼnosini, sintaktik semantika esa soʻzlarning qanday semantik tizimlarda ishlashini aniqlaydi. Ushbu tahlil kombinator lingvistikasi doirasida amalga oshiriladi, chunki soʻzlarning bir-biriga bogʻlanishiga faqat grammatik emas, balki semantik muvofiqlik ham taʼsir qiladi.

Sintagmatik munosabatlar esa soʻzlarning birikishidagi oʻzaro aloqalarni tushunishga yordam beradi. Masalan, soʻzlar oʻrtasida toʻgʻri sintagmatik munosabatlar mavjud boʻlsa, ular semantik jihatdan ham mos keladi. Bu jarayonni tahlil qilish orqali tilshunoslar soʻzlarning qanday ravishda bir-birini toʻldirishi va maʼnolarni qanday yaratishini koʻrib chiqadilar.

Ushbu yondashuvlarning barchasi kombinator lingvistikasi sohasidagi nazariyalarni rivojlantirishga va tilni yanada chuqurroq oʻrganishga yordam berdi. Kombinator lingvistikasi soʻzlarning oʻzaro bogʻlanishining nafaqat grammatik, balki semantik jihatlarini ham oʻrganadi, bu esa tilni oʻrganishning yangi usullarini keltirib chiqardi.

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, soʻz birikuvchanligi va valentlik nazariyasining tilshunoslikdagi oʻrni alohida ahamiyatga ega. Ularning tilni oʻrganishdagi roli nafaqat tilshunoslikda, balki nutqni tahlil qilishda ham juda muhimdir. Kombinator lingvistikasi metodlari orqali soʻzlar oʻrtasidagi bogʻliqliklarni

yanada chuqurroq tushunish mumkin, bu esa tilning ichki strukturasini va semantik tizimlarini yanada ravshanlashtiradi.

Bu tahlilning natijalariga ko'ra, kombinator lingvistikasi tilshunoslikda yanada kengaygan yondashuvlarni keltirib chiqargan bo'lib, uning ahamiyati tilning aniq va aniqroq tahlilini ta'minlashda davom etadi. Kombinator lingvistikasi metodlaridan foydalanish orqali olingan bilimlar nafaqat tilshunoslik, balki sun'iy intellekt va avtomatik tarjima sohalarida ham samarali qo'llanilmoqda [3].

Xulosalar

Kombinator lingvistika, nafaqat rus tilshunosligida, balki butun tilshunoslik ilmda muhim o'rin tutadi. Uning rivojlanishi, tilning sintaktik va semantik tuzilmalarini o'rganishga, shuningdek, til modellarini yaratishda yangi metodologiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Kombinatorik yondashuvlar, so'z birikuvchanligi va sintagmatik tuzilmalarni tahlil qilishda muhim vosita bo'lib, tilshunoslarning nazariyasi va amaliyotida yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Мельчук, А.** (1996). *Семантический синтаксис*. Амстердам: Издательство John Benjamins.
2. **Мещанинов, И.И.** (1965). *Валентность глагола и синтаксические отношения*. Москва: Издательство Наука.
3. **Фридман, С.М.** (2005). *Теоретические основы компьютерной лингвистики*. Москва: Издательство МГУ.
4. **Шерба, Л.В.** (1940). *Русский язык и его современные формы*. Москва: Издательство Академии Наук СССР.
5. **Карцевский, С.О.** (1970). *Синтагма и её роль в современном языке*. Москва: Издательство Академии Наук СССР.